

VICENT ROYO PÉREZ. Universitat Rovira i Virgili, Centre d'Estudis del Maestrat

DE L'HOSPITAL I EL TEMPLE A MONTESA, ELS ORDES MILITARS AL REGNE DE VALÈNCIA DURANT L'EDAT MITJANA

Els ordes militars tenen un paper cabdal en la història medieval valenciana. Al segle XIII, l'Hospital i el Temple participen en la conquesta del regne musulmà de València i, després, esdevenen senyors de districtes que són clau en l'entramat territorial del nou estat de la Corona d'Aragó. El 1317, els succeeix l'orde de Santa Maria de Montesa, que n'hereta el patrimoni i reuneix el senyoriu més extens del regne, que és a l'origen de la comarca històrica del Maestrat. L'orde té, a més, una gran transcendència política, perquè es converteix en l'aliat més fidel de la Corona.

Guerrers i senyors

A la fi de 1231, el noble Blasco d'Alagó ocupa Morella, un acte que marca l'inici de la conquesta del regne de València. La campanya militar s'allarga fins 1245 i, en els diversos episodis bèl·lics, hospitalers i templers tenen una participació destacada. Per exemple, formen part dels exèrcits que assetgen Borriana (1233), València (1238), Xàtiva (1244) i Biar (1245), i l'octubre de 1233 encapçalen dues expedicions que finalitzen amb la rendició dels castells de Cervera i Xivert, al nord del nou regne. Com és lògic, aquest servei militar té una recompensa, que es tradueix en la concessió de béns repartits per indrets molt concrets del regne.

D'una banda, l'Hospital rep el castell de Cervera, Orpesa, les alqueries de Torrent, Silla i Sueca, i diverses cases, torres i alqueries a València i Borriana, a més d'altres drets a l'Albufera i Castellfabib. De l'altra, el Temple obté el castell de Xivert, l'alqueria de Montcada i una sèrie de cases, torres, alqueries i camps a Borriana i València, com també la meitat de les drassanes de Dénia. Així, doncs, els dos ordes aconseguen possessions destacades, però es percep una línia molt marcada en les donacions del rei. Hospitalers i templers reben dos senyorius de certa consistència al nord del país i la resta són concessions fragmentàries als voltants de diferents centres urbans, especialment entorn de la ciutat de València.

A diferència de Catalunya i Aragó, els frares ja no senyoregen cap plaça destacada a l'avantguarda de la frontera amb els musulmans i tampoc no controlen cap centre urbà, com succeï abans amb Amposta i Tortosa, per exemple. S'intueix, doncs,

un canvi en la política reial que es consolida al llarg del segle XIII: la validesa militar dels ordes és inqüestionable, però Jaume I prefereix mantenir-los lluny de la frontera meridional. Ben mirat, el seu destí és un altre: els ordes esdevenen senyors de vassalls i, des de les seues possessions rurals, la seua funció és aportar tropes a les campanyes reials.

Creu de l'orde de l'Hospital, pintada junt a la porta sud de l'església de Sant Joan de l'Hospital de València (segles XIII-XIV).

Font: Ferran Esquilache Martí

Els frares assumeixen el seu nou rol i, a més de participar en les guerres de la monarquia, colonitzen els seus senyorius. Després de l'ocupació, reorganitzen l'articulació dels seus dominis i funden una atapeïda xarxa de comunitats rurals, poblades per llauradors vinguts de Catalunya i Aragó, que reben unes terres per instal·lar-s'hi i paguen unes rendes per l'ús dels monopolis senyorials. Els ordes completen els seus ingressos amb el delme i la primícia, dues rendes eclesiàstiques que generen molts conflictes amb els seus titulars, els bisbes de Tortosa i València. Ben mirat, aquestes lluites s'integren en la dinàmica conflictiva pròpia del segle XIII, quan es basteix el nou regne i es reparteixen les competències entre els diferents actors socials, qüestions sempre polèmiques. L'Hospital i el Temple, com a senyors que són, entren en aquest joc de relacions i això té una sèrie de conseqüències.

temes-2)

Canvis transcendentals

A la regió septentrional del regne, els dos ordres amplien el seu patrimoni en la segona meitat del segle XIII amb diverses operacions que no han estat resoltes amb solvència pels historiadors. El 1250, l'Hospital obté el castell de Vilafamés, després de canviar-lo amb la Corona per la modesta fortalesa d'Olocau. El 1280, incorpora la vila d'Onda, la principal medina de la Plana en època andalusina. Amb les dues adquisicions, l'orde reforça la seua presència al camí que uneix Catalunya i València, però el preu que paga per l'última transacció sembla excessiu: a canvi d'Onda, ha de lliurar Amposta a la monarquia. L'Hospital renuncia, així, a un punt clau en el control de l'Ebre i, a més, la pèrdua té un fort caràcter simbòlic perquè els frares perden la seu de la castellanía, el centre de referència a la Corona d'Aragó.

Pel que fa al Temple, senyoreja el castell de Xivert des de la conquesta i el 1277 incorpora el de Polpís. El 15 de setembre de 1294, el rei Jaume II li lliura els castells de Peníscola, les Coves i Ares a canvi dels drets que l'orde posseïa a Tortosa. La permuta resulta, si més no, sorprenent perquè els frares es desprenen del centre urbà més important de la frontera entre Catalunya, València i Aragó. A canvi, obtenen un patrimoni extens i unificat, que amplien el 1303, quan compren el castell de Culla. Així, l'orde controla bona part de la franja que separa les tres entitats polítiques, però això no contribueix a explicar la renúncia de Tortosa. Els nous senyorius

Entrada al castell de Montesa. Font: Josep Cerdà i Josep Navarro (*El Castillo y Sacro Convento de la Orden de Montesa. Historia y arquitectura*. València: PUV, 2017, p. 84)

valencians –de caràcter eminentment rural– aporten menys rendes que la ciutat catalana i, a pesar de la seua posició es-

tràtica, no assoleixen la importància de Tortosa en el taulell geopolític de la regió.

Fins ara, no s'ha fet una interpretació que pugui aclarir l'actuació dels dos ordres en tot aquest procés, però sí que és evident quina és la intenció de la monarquia. Hospitalers i templers entren al joc d'intercanvi de peces patrimonials que els proposa la Corona, que en surt afavorida perquè obté el control del sud de Catalunya. En endavant, s'implanta una situació que es manté estable mentre existeix el Temple, perquè la seua dissolució trenca l'equilibri establert a la fi del segle XIII.

El 1307, el rei Felip IV de França i el papa Climent V decideixen posar fi a la història del Temple. Més enllà de les acusacions d'heretgia llançades contra els frares, el monarca i el papa tenen raons més prosaïques. El primer pretén apoderar-se dels seus béns per engrandir el patrimoni reial i eludir els deutes que tenia amb ells, mentre que el segon vol unir l'Hospital i el Temple en una sola institució sota el seu domini absolut. Els templers es neguen, són empresonats i s'inicia un procés que finalitza el 1312. El 22 de març d'aquell any, una butlla papal decreta l'extinció de l'orde i el traspàs de tots els seus béns a l'Hospital, excepte a la Corona d'Aragó.

Des de l'inici del procés, Jaume II es desmarca de l'opció del papa i busca una sortida alternativa, atesa la situació particular dels seus dominis. Si haguera actuat com a la resta de territoris europeus, l'Hospital haguera reunit un enorme patrimoni, especialment important a la frontera entre València, Catalunya i Aragó. Ací, a les comandes d'Ulldecona, Cervera i Aliaga, l'orde haguera afegit les comandes templeres valencianes i les de Cantavella i Castellote, a Aragó. Per tant, l'Hospital haguera obtingut un control quasi absolut en aquesta terra de cruïlla i això mou al rei a buscar una solució diferent. Les negociacions s'allarguen fins al 10 de juny de 1317, quan el papa Joan XXII decreta que l'Hospital incorporarà els béns del Temple a Catalunya i Aragó, però es fundarà un nou orde militar, exclusiu del regne de València. Naix, així, l'orde de Santa Maria de Montesa.

Un nou orde

Expedida la butlla papal, la fundació de Montesa no arriba fins dos anys després per les reticències de l'orde de Calatrava. El seu mestre ha de donar l'hàbit als primers frares de Montesa –procedents de Calatrava–, però es resisteix a acceptar un nou orde sobre el qual només tindrà certes prerrogatives espirituals. Finalment, es desbloqueja la situació i, el 22 de juliol de 1319, s'escull el mestre i els deu primers frares de Montesa. Comença, així, la singladura de l'orde, quasi sempre lligat a

